

REFERÁTUMKÉSZÍTÉS, INFORMÁCIÓSŰRÍTÉS

BAŃCZEROWSKI JANUS, CS. JÓNÁS ERZSÉBET, KOLTAY TIBOR
LENGYEL ZSOLT

KOLTAY TIBOR

A referátumkészítés hivatásszerűen végzett információsűrités, amelynek során valamely szöveg legfontosabb tartalmát egy annál rövidebb terjedelmű szövegben, előre meghatározott szempontok szerint tükrözzük vissza (reprezentáljuk). Tegyük még ehhez hozzá, hogy a tükröző szöveg a tükrözött (elsődleges, eredeti) szövegtől jellemzően fizikailag is elválik, szerzője és címzettje azzal nem azonos¹. A tükrözött szöveget elsődleges szövegnek, a tükröző szöveget referátumnak nevezzük.

A referátum természetes nyelvi, írott, magyar- vagy idegen nyelvű, mai, (szándéka szerint) normakövető, köznap, ismeretközlő, tudományos, nem csoport jellegű szövegⁱⁱ. Segítségével minimálisan eldönthető, hogy el kell-e olvasnunk az elsődleges szöveget, de további funkciókat is betölthet.

A referátumkészítést leszűkíthetjük olyan referátumok készítésére, amelyek az elsődleges szövegek egy meghatározott műfaját, a folyóiratcikket reprezentálják. A folyóiratcikkek referálása mindenekelőtt a terjedelem tekintetében tér el más műfajokétól: egy-egy cikk terjedelme egy-két oldaltól néhány tucat oldalig terjedhet.

Emellett azonban még számos formája van az információsűritésnek. A könyvtárak és információs intézmények például a referátumkészítés mellett foglalkoznak verbális és multimediális szövegek (dokumentumok) más típusú reprezentációinak létrehozásával is. E reprezentációk lehetnek numerikus (alfanumerikus) jelzetek és index-kifejezések. Az előbbiek létrehozása az osztályozás, az utóbbiaké az indexelés.

A könyvtárakon kívül is számos területen végzünk információsűritést. A már említett folyóiratcikkekhez kapcsolódó tükröző szöveg a szerzői referátum (autoreferátum), amely szorosan kapcsolódik az adott cikk szövegéhez, és amelyeknek szerzője azzal azonos.

Az idegen nyelvek oktatásában több szinten is találkozunk az információ sűritésével. Információsűrités az is, amikor a különböző területeken dolgozó kutatók a friss szakirodalom alapján szóbeli beszámolókat tartanak az adott szakterület legújabb eredményeiről. Emellett a kutatók cikkeiket az adott területeken felgyülemlett tudás rövid összegzésével kezdik. Információsűrités a jegyzetelés is, és ebbe a körbe tartozik az újságíróknak az a tevékenysége, amelynek során összefoglalják például egy-egy parlamenti vita, sajtótájékoztató tartalmát vagy valamely kérdéskör lényegét.

Információkat akár a hétköznapiak során is sűrítethetünk: például röviden elmeséljük a nemrég látott film történetét.

A folyóiratcikkekénél nagyobb terjedelmű szövegek tükrözéséről is lehet szó. Vegyük csak az indexelést és az osztályozást, amelyek könyvnyi terjedelmű szövegekre is vonatkozhatnak.

A referátum a tükrözött (elsődleges) szöveg tartalmát az objektivitás követelményének megfelelően reprezentálja. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a referátumban nem szere-

pelhet semmi sem, ami nem fordult elő az elsődleges szövegben. Másrészt a legtöbben az értékelést, kritikai észrevételeket tartalmazó referátumokat nem tartják elfogadhatónak, mindenekelőtt azért, mert a referátumokban megnyilvánuló kritikára nincs hol válszólnia az elsődleges szöveg szerzőjének. Ilyen módon szembeállítható a referátum azokkal a műfajokkal, amelyek a szövegek értékelését, kritikus elemzését szolgálják. Ilyen elsősorban a *recenzió*.

Az információsűrítés műfajainak vizsgálata olyan alkalmazott nyelvészeti megközelítést igényel, amely nemcsak a nyelvi, hanem a világra vonatkozó ismeretekkel is operál. Egy ilyen megközelítés keretét a szemiotikai szövegtan szolgálhatja. Különösen igaz ez a referátumkészítésre. Az utóbbi esetében figyelembe kell venni azt a tudásanyagot is, amelyet a könyvtártudomány (információtudomány) halmozott fel e tárgyban.

Érdeemes párhuzamot vonnunk a referátumkészítés és a fordítás között, hiszen mindkettőt a nyelvi közvetítések közé sorolhatjuk. Hasonlóságot mindenekelőtt a kommunikációs helyzetben találunk.

Ha ennek a kommunikációs helyzetnek a meghatározásához a fordítás egy egyszerű modelljét vesszük alapul, jól látszik, hogy a fordítás különbözik a rendes nyelvi kommunikáció rendszerétől, és a következő elemeket tartalmazza.

adó	a-szöveg	fordító	b-szöveg	vevő
-----	----------	---------	----------	------

A fordítók a nyelvtanárokhoz és a nyelvet tanuló személyekhez hasonlóan egyszerűen játszzák az adó és a vevő szerepétⁱⁱⁱ, ami igaz a referálóra is.

Az adó és a vevő mellett ráadásul jelen van a vevőtől (címezettől) elkülönülő megrendelő is.

A közvetítés azonban a referátumkészítés esetén nem ekvivalens, hanem *heterovalens*. Bizonyos, az elsődleges szövegben szereplő elemeket el kell hagynunk a referátumban, az elsődleges szövegben megengedhető redundancia nem engedhető meg a referátumban. A referátum csak tartalmában függ az elsődleges szövegtől, és abban is csak szelektív módon^{iv}.

Tudjuk, hogy a forrás- és a célnyelvi szövegek között több szempontból is ekvivalenciának kell létrejönnie:

- referenciálisan, mert ugyanaz a valóságvonatkozásuk,
- funkcionálisan, mivel azonos kommunikatív szerepűek,
- kontextuálisan, hiszen a forrásnyelvi mondatokkal azonos szerepet kell betölteniük a célnyelvieknél^v.

Több eltérést látunk ehhez képest. A referátum referenciálisan egyenértékű az elsődleges szöveggel, hiszen a referátum és az elsődleges szöveg tartalmi előképe egy és ugyanaz a valóság. Kommunikatív szerepük szempontjából a referátum és az elsődleges szöveg egymástól eltérően viselkednek, továbbá az is egyértelmű, hogy az elsődleges szöveg (mint forrásnyelvi szöveg) és a referátum (mint célnyelvi szöveg) mondatai csak részlegesen töltnek be egymással azonos szerepet.

A referátumkészítés folyamata több fogalomkörben írható le:

- általános, elvont folyamatok,
- konkrét tevékenységek.

Az elvont folyamatok közül a legfontosabb a megértés (szövegértés), mivel a referátumkészítés az elsődleges szöveg megértése, értelmezése, majd a megértett tartalom sajátos projekciója egy új szövegbe.

A referátumkészítés viszonylag jól körülírható konkrét tevékenységek sora is. A gyakorlati végrehajtás első lépése a szöveg elolvasása. Az első, tájékozódó olvasást követi az az újbóli olvasás, amelynek során a referáló aláhúzza a fontosnak tekintett szövegrészeket. Ehhez az olvasáshoz a referáló speciális olvasási technikákat, mindenekelőtt a válogató olvasást használ.

Az aláhúzott szövegtörédek alapján fogalmazza meg a referátum előzetes szövegét, amelyet az eredetivel való összevetés, stilisztikai ellenőrzés után fogalmaz meg véglegesen.

Az információsűrités más műfajai is sok hasonlóságot mutatnak a referátumkészítéssel, műfaji jellemzőik folytán azonban eltérő formában valósulnak meg. Meghatározó ebben a tekintetben, hogy az elsődleges szöveg adott reprezentációja szöveg-e; ha szöveg, írott formában rögzítjük-e, továbbá vannak-e készítésére vonatkozó speciális előírások.

A referátumkészítés és minden információsűrités vizsgálatának keretét a szemiotikai szövegtan adja meg, mindenekelőtt abban a tekintetben, hogy a nyelvészeti ismeretek mellett a világra vonatkozó ismeretek fontos szerepet játszanak benne.

BAŃCZEROWSKI JANUSZ

A referátumot úgy határozhatjuk meg, mint a metaszövegek egyik fajtáját, mivel ezt a metaszöveget megelőzi egy másik adónak a közlése, amely a referálás tárgyává válik. A két kommunikációs aktust az időtávolság választja el egymástól. A referátum az eredetinek (= az elsődleges információforrásnak) bizonyos képe, amely szerzőjének egyéni tulajdonságaitól, képességeitől, beállítottságától stb. függ. A referáló, mielőtt megírta a szöveget, megismerkedvén az eredeti mű tartalmával és formájával, magában megalkotott róla egy saját belső képet, amely mint tudjuk, soha sem lehet tükörképe az eredetinek. Ez a szubjektív, egyéni kép, mint másodlagos információs forrás képezi az alapját a róla készült referátumszövegnek, tehát valójában metaképről van szó, és következésképpen metametaszövegről is. Ebben a kommunikációs láncban két adó és két vevő szerepel. Ezt a következő módon ábrázolhatjuk:

ADÓ₁ (= az eredeti dokumentum szerzője, az elsődleges információforrás)
→ VEVŐ₁ (= az olvasó, aki referátumot készít róla) = ADÓ₂ (= a referátum szerzője) → VEVŐ₂ (= a referátum ismeretlen olvasója).

A referátumot célszerű precízen elkülöníteni a többi rokon műfajaitól, például a recenziótól, annotációtól, kivonattól stb. Ezek mind metaszövegek (valójában pedig metametaszövegek), de több specifikus vonással is rendelkeznek, tehát a differencia specifikusnak pontosabb leírása kívánatos lenne. Vegyük példaként a recenzió műfaji jellemzőit.

A recenzió fontos tulajdonsága, hogy publicisztikai szövegekben gyökerezik. A sajtó fejlődése nemcsak e műfaj létrejöttéhez járult hozzá, hanem mai differenciálódásához is. A recenzió formája a folyóirat fajtájától és a feltételezett vevők csoportjától függ. Azt, hogy hol jelenik meg a könyvről, szindarabról, filmről, lemezről stb. készült recen-

zió, gyakran az adott lap tematikája határozza meg. A recenzióknak általában állandó helye van a lapban (sajtóban például a kulturális rovatban). A recenzió időben történő funkcionálásának fontos jellemzője az időszerűség. A időszerűség szorosan összefügg a szöveg tematikájával, de döntően meghatározza e műfaj élettartamát is. A recenzensnek figyelembe kell vennie a különböző vevőcsoportok elvárásait, meg kell fogalmaznia az értékelést, át kell adnia az információt (= metainformációt) azoknak, akik számára készítették az adott könyvet, filmet vagy lemezt. A recenzens nem átlag olvasói szerepben jelenik meg, hanem mint tanácsadó, mint tekintély. A recenzió élete nem ér véget a közvételével. Különböző perlokúciós effektusok eredményeképpen a bírált mű szerzője, a kiadó vagy az egyes olvasók is a szerkesztőséghez fordulhatnak, és magyarázatot kérhetnek, védelmükbe vehetik a művet, egyetérthetnek a recenzens véleményével vagy elutasíthatják azt. A recenzens konkrét megnyilatkozásának reakciójaként különféle polemikus vagy kritikai reagálások születhetnek, például tárca formájában. Ezeknek a megjelentetése a recenzió létezésének utolsó szakaszát jelenti.

A recenzió műfaji struktúrája kötelező, illetve potenciális elemekből tevődik össze, amelyek gyakran átszövik egymást. Elején nagyon gyakran szerepel az az információ, amely a szerző nevét, a mű címét, a kiadó nevét, a kiadás évét és helyét, valamint az oldalak számát tartalmazza. A recenzió ezen részében az adó felhasználja a tulajdonneveket is. Ezeknek az adatoknak a többsége szerepelhet a szövegben is, de itt kiegészül részletesebb információkkal, például a szerző életrajzának elemeivel. Ez az információ elhagyható vagy jelentősen korlátozható, ha önállóan nem funkcionál közléssel van dolgunk, például a könyv borítóján elhelyezett recenzió esetén. A recenzió (ugyanúgy, mint a referátum) lényeges részét képezi a tömörítés, amely két, azaz az alapszöveg és a meta-szöveg közötti relációt fejezi ki. A recenzió esetében az eredeti szöveg tematikájáról szóló információ állítások, illetve kérdések formájában is megnyilvánulhat. A tömörítésnek választ kell adnia arra, hogy az írásnak mi a célja, és ki a feltételezett címzettje. A recenzensnek nemcsak az eredeti szöveg szerzője által feltételezett virtuális vevőre kell rámutatnia, hanem ezt a gondolatot konfrontálnia kell a mű értékeivel és a vevők ízlésével is. A tömörítés terjedelmét mindenekelőtt a megjelentetés helye szabja meg. A tömörítés gyakran nem különálló részét alkotja a recenzióknak, hanem az értékelés, különösképpen a fejtegetés kontextusa révén kapcsolódik a többi fragmentumához. Ahhoz, hogy az adó eleget tudjon tenni a fejtegetés kontextusa céljainak, kénytelen igénybe venni néhány tipikus lexikális és mondattani eszközt is, például a modális elemeket. A modális elemek kifejezik az állítások bizonyosságát, illetve valószínűségét, valamint az érzelmi viszonyt is (például *lehet, lehetséges, természetesen, bizonyára, biztos, nyilvánvaló, sajnos, igaz, kár* stb.). Bizonyos metanyelvi szekvenciák kiemelik a gondolkodási folyamat objektivitását (például *tételezzük fel, hogy..., gondolom, hogy..., meg vagyok győződve arról, hogy..., ez tanúsítja azt, hogy..., ez bizonyítja, hogy...*). Hasonló funkciót töltenek be a feltételes mondatok is. A fejtegetés kontextusát látszólag kérdő mondatok is alkothatják, amelyeknek célja érdeklődést ébreszteni a vevőben az elemzett kérdések iránt (például *Szerencsére a helyzet normalizálódik, de több kérdés még mindig nyitva marad: vajon sikerül-e véglegesen konszolidálni a helyzetet? De lehet, hogy visszatér a múlt?*). Az a recenzens, aki úgynevezett inkluzív MI-t használ, ezzel az olvasókkal azonosul. Ez a retorikai fogás főként meggyőzéses (perszuációs) célokat szolgál, hogy a vevő azt, amit mondunk neki, sajátjának tekintse, elfogadja és azonosuljon vele. A meg-

győzés a recenzió fontos eleme. Megfogalmazásában az adó igénybe veszi a minősítő, értékelő lexikát, például kiváló, nagyon jó, érdemes megnézni (elolvasni), kitűnő, rossz, meg lehet nézni, végeredményben, érdekes, nem érdekes, értékes, figyelemre méltó stb., de nagyon gyakran merít a hasonló töltésű köznyelvi lexikából is. A recenzens akkor tudja könnyebben meggyőzni a vevőt, ha ugyanazt a nyelvet használja, mint a vevő. A recenzens mondanivalóját bizonyos specifikus sematizmus jellemzi. Azok a szövegek, amelyeket kizárólag csak nagyközönségnek (például a tv-nézőknek) szántak, több aspektusban is különböznek azoktól a szövegektől, amelyeket kulturális – társadalmi vagy tudományos, illetve a művészeti profilú folyóiratokban közölnek. A műfajelméleti leírás egyik fontos elemét a metaszöveg kerete adja meg. A recenzió elejének és végének állandósult formája e műfaj stabilitását jelenti, és a recenziót megkülönbözteti más típusú szövegektől, ami az alkalmazott jellegű műfaj esetében különös jelentőséggel bír. A metaszöveg keretéhez tartozik a cím, amely leggyakrabban megegyezik az ismertetett mű címével. A szöveg végét, illetve ritkább esetben az elejét is a recenzió tárgyára vonatkozó információk jelzik. A kötelező elemekhez az aláírás is hozzátartozik, amely általában a teljes családi és keresztnév vagy becenév formájában jut kifejezésre.

A referátumnak az általános szövegtipológia tükrében történő meghatározásánál ajánlanám még figyelembe venni a nyelvi közlések osztályozására vonatkozó javaslatomat is.

(Közlésnek azt a legnagyobb nyelvi egységet (megnyilatkozást) tekintjük, amely megszákítás nélkül egy adótól származik, és amelyet formális és tartalmi egység jellemez.)

A nyelvi megnyilatkozások létezési módjából kiindulva megkülönböztetjük a beszélt és az írott közléseket. Ez a nyelvi kód természetéből következik. Az egyre jobban fejlődő technika időszakában viszont sokkal helyesebb volna rögzített és nem rögzített közlésekről beszélni. A rögzített közléseket viszont írott és felvett közlésekre lehet osztani. A rögzített közlések első csoportját azok a közlések alkotják, amelyek önállóan funkcionálhatnak a nyelvi kommunikáció folyamatában. Ezek a leggyakrabban írott közlések.

Ennek megfelelően írott és szóbeli közlemények helyett inkább rögzített és nem rögzített közlésekről beszélhetünk. A rögzített közléseken belül azután lehet szó írott és felvett közlésekről.

A rögzített közlések első csoportját azok a közlések alkotják, amelyek önállóan funkcionálhatnak a nyelvi kommunikáció folyamatában. Ezek a leggyakrabban írott közlések, és minden külső körülménytől (például helytől, időtől stb.) függetlenül érthetőek a vevő számára. Itt mindenekelőtt a szépirodalmi művekre, valamint publicisztikai cikkekre gondolunk, de ide vonható a tudományos értekezések és jogi alkotások nagy többsége is.

A közlések belső struktúrája szerint vannak egyszerű és összetett közlések. Az összetett közlések formális felépítésük tekintetében nagyon különbözőek lehetnek. A nagyobb írott művekben (tudományos, szépirodalmi) a szöveg leggyakrabban fejezetekre oszlik. Egyébként egész felosztási rendszer áll rendelkezésünkre, amely az egész mű formális és tartalmi egységére kiterjed.

A nyelvi kommunikáció folyamatából kiindulva más osztályozási szempont is kínálkozik a közléseknek: vannak generált és reprodukált közlések. Nem nehéz bizonyítani, hogy gyakran nemcsak generáljuk az új közléseket, hanem reprodukáljuk is azokat, amelyeket már korábban létrehoztak. Ezt szem előtt tartva megkülönböztethetjük az elsődleges és a másodlagos közléseket.

Ha például valaki egy írott szöveget olvas, akkor számára az elsősorban reprodukált közlés és másodsorban beszélt közlés. Ezt a gondolatot tovább folytatva a következő közléstípusokról beszélhetünk:

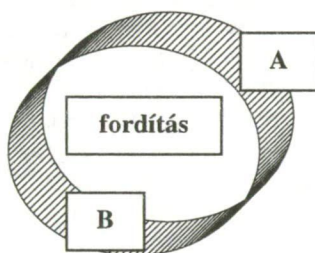
1. elsődlegesen beszélt közlés,
2. elsődlegesen írott közlés,
3. elsődlegesen írott, másodlagosan beszélt közlés (például egy eredetileg is írott szöveg olvasása),
4. elsődlegesen beszélt, másodlagosan írott közlés (például egy beszéd hű leírása),
5. elsődlegesen beszélt és másodlagosan is beszélt közlés (például amikor valakinek a beszédét ismétljük),
6. elsődlegesen írott és másodlagosan is írott közlés (például amikor egy közlést másolunk).

A valóság tükrözése szempontjából megkülönböztethetjük a valódi és a fiktív közléseket (például sci-fi).^{vi}

A referátumkészítéssel kapcsolatban felvetődik a szaknyelvek kérdése is. Ez nagyon időszerű és fontos kérdés, mivel mint ismeretes, a szaknyelvek nélkül semmilyen innováció létrehozása vagy átvétele, illetve felhasználása nem lehetséges. Semmilyen új elméletet nem lehet megalkotni egy régi nyelv segítségével. A köznyelvben nem lehet kifejezni azt, ami egyedül a szaknyelvben lehetséges. Új tudást sem lehet megszerezni vagy népszerűsíteni az adott szaktudomány szaknyelvének elsajátítása nélkül, mivel az ismeretterjesztés az egyszerűsítést, a köznyelvre történő lefordítást jelenti. A szaknyelvet nem szabad csupán a terminológiával azonosítani. Ez annál sokkal szélesebb fogalom. A szaknyelv több tekintetben is különbözik az irodalmi nyelvtől, nem tartalmazza például a metaforákat, sokkal kisebb a redundanciája stb. A terminológiánál maradvány megjegyzés kívánkozik ide, miszerint a szakterminusok, az általánosan uralkodó nézet ellenére, sok esetben nem egyértelműek. A tudományos fogalmak „nem egyértelműsége”, amit például a különböző szaktudományokban használt információfogalom nagyon jól mutat (ennek a fogalomnak a szakirodalomban több mint 200 meghatározása van), érthetően több hátránnyal is járhat a tudomány számára is. Manapság egyrészt az innovációk eddig nem tapasztalt gyors növekedésének vagyunk tanúi, másrészt pedig a tudományos-műszaki ismeretek igen gyors, 2 – 3 év alatti elavulásának. Ezzel együtt elavul a szaknyelv is. Ha még azt a tényt is figyelembe vesszük, hogy a természetes nyelvek általában 200 – 300 ezer szót tartalmaznak, a szakterminusok mennyisége viszont eléri a 3 – 5 milliós nagyságrendet, akkor világosan látjuk, hogy milyen problémával állunk szemben. Jelenleg tanúi vagyunk a szaknyelvek lingvisztikájára mint külön diszciplína kialakulásának, amelynek a határai, kutatási területe, módszertana egyre jobban kirajzolódik. Tehát beszélhetünk például a szaknyelvek fonológiájáról, frazeológiájáról, lexikájáról, szintaxisáról, szövegeiről stb., beszélhetünk a szaknyelv mint anyanyelv és mint idegen nyelv oktatásáról is, elemezhetünk konkrét szaknyelveket és a szaknyelvet általában is. Ennek fényében hasznos lenne a referáló kommunikatív kompetenciáját még két fogalommal kiegészíteni, nevezetesen a szaknyelvi kompetencia és a szaknyelvi pragmatikai kompetencia fogalmával.

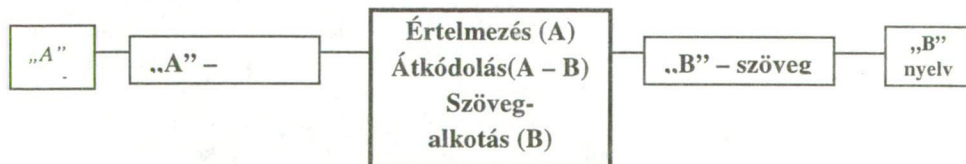
Számunkra a referálás (referátumkészítés) mint kommunikatív nyelvi cselekvés válik érdekessé. A referáló ugyanis egy adott tartalomról mint a kommunikatív csatorna kiindulópontján a feladótól jövő szemantikai információhalmazról közvetít egy megadott szempontsor szerint ismertető értelmezést a befogadóhoz. Az üzenet értelmezése – átadása – átvétele közötti interaktív folyamat alkalmat ad arra, hogy a fordítás és a referátumkészítés érintkezési pontjain végighaladva, újabb gondolatokkal segítsük a témakör vizsgálatát.

A fordítástudomány mai képviselői a befogadói oldalról közelítve fogalmazzák meg az adekvát fordítás kritériumait. GEDEON TOURY az azonos hatást, a célnyelvi elfogadhatóságot (*acceptability*) nevezi meg az egyenértékűség feltételeként^{vii}. Az abszolút egyenértékűség a fordításban A és B nyelv között, épp a szöveghatás végtelen információhalmaza miatt, csak elméletileg kijelölhető cél. Az információk száma és szemantikai tartalma sohasem fedheti az eredeti és a fordítás szövegében egymást:

A szépirodalmi szöveg befogadásának sok összetevős folyamatát tapasztalatból ismerve, ez könnyen belátható. De mi a helyzet a referátum esetében? A szépirodalomban előfordul, hogy mást üzen a szerző, s mást „olvas ki belőle” a befogadó, még ha egyazon kor, azonos nyelv, azonos nyelvhasználati stílustulajdonítás és -értelmezés rendszerén belül zajlik is a kommunikatív folyamat. A fordításkor nem nyelvek közötti, hanem kultúrák közötti üzenetközvetítésről van szó. A fordítónak *szövegszintű diszkurzív ekvivalenciát* kell létrehoznia.^{viii} Ehhez magának kell elvégeznie először az *értelmezés*, azt követően az *üzenetté formálás* műveletét. Ez utóbbinál óhatatlanul szem előtt kell tartania, *kinek* szól az üzenet. Ezekben a pontokon a referálás és a fordítás szövegalkotási lépései találkoznak, ahogy az alábbi ábra is mutatja^{ix}:

FORDÍTÁS

A fordítás lexikális, grammatikai, szintagmatikai, szövegszintű terjedelmére, informális egységeinek mennyiségére gondolva, el kell különítenünk azt más kommunikatív nyelvi szövegszintű átalakítások műveleteitől. Ilyenek a *jegyzetelés, referálás, annotálás, ismertetés, kivonatolás* stb., hiszen azokkal ellentétben a fordításban nincs és nem is lehet semmilyen tartalmi, terjedelmi szűkítés vagy bővítés, nem „léphet közbe” értelmi lényegkiemelés, tagolásra, kulcsszavakra történő koncentráció, mint a referálás esetén. Bár ami a tartalmi, értelmezésbeli azonosságot illeti, a fordítás paradoxona éppen abban van, hogy tökéletes fordítás nincs, fordításokra mégis szükség van. Sőt nem csak a fordításokra érvényes az értelmi egymáshoz illeszkedés. EDWARD SAPIR amerikai nyelvész odáig megy, hogy megállapítja, *egyik nyelv sem fordítható le önmagára sem*. Anyanyelvünkön sincs egyetlen olyan szavunk sem, amelynek másik szóval tökéletes ekvivalense megadható lenne. A referálás készítésénél azonban – a szövegműfajnak megfelelően – ennél jóval nagyobb változtatásról van szó. Az üzenet létrehozását számos szűkítés, módosítás, átcsoportosítás stb. befolyásolja. Ez tehát az alapvető különbség, amely a két, teljes szövegre vonatkozó művelethalmaz között fennáll. Hol találjuk ezeket? Az *értelmezés, az átkódolás* és a *szövegalkotás* „fekete dobozának” keretein belül. A referálónak ugyanis a szakszöveg olvasásakor lényegkiemelő szelekcióval kell értelmeznie a szövegcorpuszt, hiszen tudja, hogy terjedelmileg viszonylag rövid, meghatározott információkat tartalmazó szöveget kell róla létrehoznia. Az átkódolás különbsége azt jelenti, hogy egyszerre kell figyelni az elsődleges szöveg szerzőjére és a könyvtáros szakember kódrendszerére. Vagyis nem két idegen nyelvet, hanem egy azonos nyelv két *nyelvhasználati szférájára* kell egyszerre figyelemmel lennie. A szövegalkotás ennek megfelelően, a könyvtártudomány előírásait követve már új szövegműfajban megy végbe.

Gondolhatnánk, hogy a referálásban mint a logikai tartalomra összpontosító szaknyelvi szövegben az információ átadásának – átvételének nincs a befogadó, a könyvtárlátogató olvasó részéről módosító tényezője. A fordítástudomány műfajkutató szakemberei ugyanis a szaknyelvi fordítások vizsgálatokor is arra a következtetésre jutottak, hogy a logikai tartalomra összpontosító szaktudományi nyelv fordításánál nem a stilisztikai eszközök, a nyelvi formák, hanem az adott szaknyelvre jellemző szövegszerkezetekben megjelenő sztenderd tartalmak maradéktalan visszaadása áll a középpontban^x. Ám ami a stílus egységességét illeti, véleményünk szerint a referálásra mint sajátos, bár a fordításhoz hasonlóan szövegből szövegbe közvetítő kommunikatív műveletre már ez az állítás nem érvényes.

A magyar szaknyelv és a köznyelv távolodását „szétkülönbözési tendenciákkal” jellemezhetjük.^{xi} Különösen a gyorsan fejlődő szakterületek nyelve gazdagodik neologizmusokkal. A dinamikusan fejlődő szaknyelvi réteg folyamatos változásával, magyartásáival, szakzsargonból szaknyelvi terminológiává előlépő alakjaival, s a nyelvi metaforizálás különösen gazdag képzalkotásaival hívja fel magára a figyelmet. Ez a hagyományos nyelvváltozat stílusváltozóitól sok esetben eltér. Míg a *Természettudományi Kislexikon* bármely szócikke „a mai művelt olvasó stílustipológiai ismeretei alapján magatartás szempontjából közömbös, helyzet szerint közömbös, érték szerint értékmegvonó, idő szerint közömbös, a hagyományozott nyelvváltozat szerint sztenderd”^{xii}, – vagyis mindenki számára egyaránt érthető, addig egy angol nyelvű vagy angolból fordított szakönyv referálása már magán viseli azokat a stíluselemeket, amelyeket az adott tudományterület szaknyelvi állapotának *beszélt nyelvi* változata az adott pillanatban hordoz.

Példaként említsünk egy napjainkban egyre szélesebb körben ismert tudományterületet, az informatikát.^{xiii} A számítógépekkel foglalkozó, a humán informatikáról szóló szövegreferálás kapcsán a befogadó oldalán maradván azonnal felvetődik a szakmai kompetencia kérdése: kinek szól a szaknyelvi elsődleges szöveg referálása? Professzionális informatikus szakembernek? Mindennapi számítógép-felhasználónak avagy az alapokkal ismerkedő diáknak? Nyilván, ez esetben a tudományterület viszonylagosan fiatal volta miatt, a kor időkategóriájának befogadói horizontot módosító tényezőjére nem kell tekintettel lennünk. (Gondoljuk viszont egy matematikai szakcikk szövegére, akár csak elméleti lehetőségként is, Bolyai vagy Gaus korából.) Az sem mindegy, hogy milyen korosztályhoz szól a referálandó elsődleges szöveg vagy az arról készült referátum. Hiszen a szakszövegnek is megvannak a maga korosztályfüggő stílusjegyei. Az informatika esetében nemcsak úgy értve ezt, hogy a szaknyelvi szövegek akár az elemi iskolások érdeklődésére is számot tarthatnak, tehát a referálás akár egy gyermekkönyvtár részére is készülhet, hanem abban az értelemben is, hogy e tudományterület szaknyelvet megalakítani képes „guru”-jai (a kifejezés az informatikusok között jól ismert), maguk is nagyon fiatalok. Saját életkorukhoz hozzászótta szociokulturális nyelvi magatartásukat, nyelvi gondolkodásukat, stílusjegyeiket nem tudják, s nem is akarják a szaknyelvi fogalmazásban se levetközni.

Egyet kell értenünk a magyar nyelvűvelés jogos igényével, hogy a tudományterületeken többszintű szómagyarításra, újításra van szükség, ugyanakkor a nemzetközi terminológia használata sem vethető el egészen. „Különbséget kell tenni a tudomány belső és külső kommunikációja (alkalmazása, ismeretterjesztése) között”.^{xiv} Vajon e tekintetben hova tartozik a referálás? Úgy véljük, nem csak egy másik szövegműfajba lépünk át azon nyomban, ahogy a könyvtáros szakember számára ugyan, de egy másik pragmalingvisztikai, stilisztikai keretbe is, minthogy mindenképp az olvasó érdekeit is szem előtt tartva kell a referálás szaknyelvi szövegtörzsét elkészíteni. A befogadói oldal figyelmen kívül hagyása a kommunikatív elemzésben nem lehetséges, s a gyakorlati szövegalkotásban nem célszerű. Példaként említhetjük egy szakszöveg kapcsán, megint más kommunikatív közvetítő műfajba, a termékajánló kereskedelmi reklámszövegekbe átlépve, a meggyőzés ezt figyelembe vevő „grammatikáját”, amelyre rendkívül nagy szükség van. Mindezek a körülmények meghatározzák az átkódolás és az üzenetközvetítő szövegalkotás mennyiségi és minőségi szintjeit.

LENGYEL ZSOLT

A referátumkészítés kérdéseit nyilvánvalóan vizsgálhatjuk interdiszciplináris megközelítésben. Nekem úgy tűnik, hogy ennél többről van szó. A vizsgált kérdéskör inkább már transzdiszciplináris nézőpontot igényel. A kétféle nézőpont főleg az arányokban különbözik egymástól. A transzdiszciplináris nem egyszerűen több tudomány tényanyagából és módszerei közül válogat, hanem – megőrizve a tudományok többességét – az egyes tudományok közötti helyes arányérték kialakítására törekszik. Napjainkban akár a társadalmi, akár a természeti stb. valóság egyre több olyan jelenségét kell leírni, megmagyarázni, amelyek nem egyszerűen több tudomány illetékességi körébe tartoznak (tehát multi- vagy interdiszciplináris jelenségek), hanem a végső eredményt is befolyásolhatja, ha az adott jelenség vizsgálatában valamelyik tudomány a kelletnél nagyobb

teret kap. Nem arról van szó, hogy e jelenségek korábban nem léteztek volna, hanem a mi kutatói hozzáállásunk változott, e változás nyomán a vizsgált valóság rész jobb megismerésében bízunk.

A vizsgált téma, a referátumkészítés (szemantikai sűrítés stb.) aktuális. A tudás felhalmozódása olyan mérvű és iramú, hogy a másodlagos (sűrített) tárolását időről időre újra kell gondolni. A humán tényező mellett érdemes volna a referátumkészítés gépi lehetőségeit (a gépi kivonatolást, a kulcsszó-technikát, a konkordanciákat, az említettség gyakoriságát stb.) is számba venni. Számomra egyébként kétséges, hogy feltétlenül a mesterséges intelligencia kutatási keretei között oldandó-e meg a gépi referátumkészítés. Jobban körbe kellene járni a témát, hiszen a szóban forgó feladat (a gépi referátumkészítés) és a „számítógépezett” (azaz számítógéppel segített) nyelvészeti munkálatoknak vannak más színterei is (korpuszlingvisztika, kollokáció stb.)

A referátumkészítés kérdéseivel sokat foglalkoztak orosz-szovjet kutatók. E kérdés kapcsán ugyanakkor érdemes futólag egy általános megjegyzést tenni a korabeli (1950-1990 közötti) orosz-szovjet tudomány kettősségéről. Közismert, hogy ideológiai okok miatt bizonyos tudományokat egyszerűen száműzték az orosz-szovjet tudományból, legalábbis annak mindenki által látható és olvasható részeiből (például a *Nagy Szovjet Enciklopédiából*), vagy olyan minősítéseket fogalmaztak meg (ugyancsak a *Nagy Szovjet Enciklopédiában*), amelyek világossá tették a hozzájuk való nyilvánosság előtti viszonyulást („olyan burzsoá tudomány” stb.). Vitán felül áll, hogy az orosz-szovjet korszakban elért technikai-műszaki eredmények ellentmondanak ennek a kezelési módnak. (Jobban ismerjük ezt a jelenséget például a szépirodalom terén, ahol „szamizdat” formában a rendszernek ellentmondó gondolatok kisebb-nagyobb publicitást nyertek. Nemigen ismerjük e korszak szakmai – beleértve a nyelvészetit is – „szamizdatjait”.)

A referálhatóságot befolyásolja, hogy milyen címzettek számára készültek azok. Bizonyos dokumentumok ugyanis határozott, mások határozatlan címzettel rendelkeznek (utóbbira példa a népszámlálás adatai).

A referátumkészítés kapcsán ugyancsak különbséget kell tennünk a szöveg reprodukciója és rekonstrukciója között. A reprodukció – mint ismert – inkább a formahűségre teszi a hangsúlyt, a rekonstrukció inkább a tartalmi konzisztenciára. A gépektől valószínűleg az első követelhető meg, az ember pedig inkább a másodikra hajlamos. A kettőt „össze kell lehet békíteni”. A referátumkészítés vegyesen él a szövegek visszaidézésének két módja által kínált lehetőségekkel, de jó lett volna ezt részletesebben bemutatni.

A következtetéseknek több fajtája van: logikai, pragmatikai, kidolgozott, áthidaló stb. E következtetések funkcionálisan és kognitíve eltérnek egymástól. Nem lehet tehát közömbös, hogy a referátumkészítés során az olvasótól milyen következtetések levonását igényli a referátum készítője.

Számomra kérdéses, hogy a referátumkészítési folyamatokat lehet-e „egy-egy konkrét nyelvtől függetlenül” jellemezni. Helyesebbnek tűnik számomra részben konkrét nyelvtől függő, részben független folyamatokra gondolni. Az első lehetőség arra vonatkozik, hogy a szövegfeldolgozásnak vannak csak az emberi elmétől függő sajátosságai (ezek a közös elemek). Hatnak ugyanakkor, nyelvtipológiai tényezők is. Tulajdonképpen felvethetők lennének szociokulturális (interkulturális) különbségek is, mivel ez utóbbiak csak részben függenek nyelvtipológiai sajátosságoktól.

A referátumkészítésben szerepe játszó „ellenőrzött felejtés” alulról felfele tart, azaz a propozíciók közötti hierarchiát megőrzi. Legkésőbb felejtjük el a bázispropozíciót, a legalapvetőbbet. A hierarchia magasabb csúcsain lévők könnyebben törlődnek. A szövegértésben a pszicholingvisztika kétféle elemzési (feldolgozási) elvet különböztet meg: alulról felfele (vagy stimulus vezérelt), illetve felülről lefele (vagy egység vezérelt). Pszicholingvisztikai szempontból különbséget teszünk a mondatértés során működő (működtetett) elvek, stratégiák, illetve a szövegértés során működő (működtetett) elvek és stratégiák között. E fogalmak kidolgozottabb érvényesítése bizonyára a referátumkészítés műveleteit is képes árnyalni: A szövegértés mindig a nyelvi kompetencia és az enciklopédikus (valóságról szerzett) ismeretek egyidejű működésével valósul meg.

Fontos, hogy különbséget tegyünk a mondat- és a szövegértési folyamatok között. Olykor célszerű lenne a többi nyelvi szint (például lexika) szerint is különbséget tenni, tekintettel arra, hogy a szemantikai sűrítés (azaz referátumkészítés) során a szöveg, a mondat és a szó – mint nyelvi entitások – értési folyamatai külön-külön és együttesen is számításba veendők. Mindegyiknek sajátos funkciója van, például az előre jóslás erőteljesen jelentkezik akár a mondat, akár a szöveg értése kapcsán. Ugyanakkor a kulcsszó-technika a lexikai egységek irányító (referenciakeret-kijelölő) funkciójára hívja fel a figyelmet.

KOLTAY TIBOR

A *metametaszöveg* terminus BAŃCZEROWSKI JANUSZ által felvetett használata számos, összetett kérdést vet fel. A referátum abban az értelemben tekinthető metaszövegnek, hogy a metaszövegek valamely korábban létezett szöveghez kapcsolódnak. Ez a kapcsolat lehet intralingvális (idézetek, ismertetések, kommentárok stb.), interlingvális (fordítás), interszemiotikus (színpadi vagy filmes adaptáció, képregény). A metaszövegekkel végzett transzformációk az ismétlés (idézés, allúziók, kivonatok, plagizálás), az amplifikáció (előszavak, függelékek, irodalmi kritika), a szuppresszió vagy redukció (ismertetések), helyettesítés (parafrázisok, adaptációk, paródiák, fordítások). Az ismertetések kategóriájába sorolhatjuk a referátumokat is.^{xv}

A referátumkészítéssel kapcsolatban sokszor találkozunk a *metainformáció* terminussal és a *metainformatív kijelentés(ek)* szókapcsolattal is.

Ha azt tekintjük, hogy hogyan határozhatjuk meg a metainformatív struktúrákat, akkor a *metametaszöveg* terminus használata érthető és teljességgel indokolt.

A metainformatív struktúrák körébe megítélésem szerint olyan elemek tartoznak, amelyek:

részt vesznek a nyelvi közlések átadási folyamatának a szervezésében, bizonyos állításokat tartalmaznak a szöveg egyes részeiről, elemeiről mint egy sajátos létről (tárgyról).^{xvi}

Ilyen metainformatív struktúrák azonban az elsődleges szövegben is vannak. RUSSEL (és mások) fentebb említett értelmezése, továbbá azon közkeletű (főként) könyvtártudományi felfogás szerint viszont a metainformáció információ az információról, és ennek megfelelően a referátumban az elsődleges dokumentumra vonatkozó információ is

metainformációnak tekintendő. A metainformáció tehát ebben az értelmezésben nem az elsődleges szövegen belüli viszonylaton alapszik, hanem az elsődleges és a másodlagos szöveg közötti viszony terméke. Az ilyen értelemben vett metainformációra is igaz ugyanakkor, hogy bizonyos állításokat tartalmaz a szöveg egyes részeiről, bár ez a viszony nem szövegen belüli, hanem szövegek közötti.

Értelmezésbeli eltérések tehát vannak. A terminológiai eltéréseknél azonban sokkal lényegesebb, hogy a referálóban keletkező említett metaképnek fontos szerepe van a referátumkészítés modellezésében.

A referátum szövegtípusként történő meghatározása szempontjából döntő elem, hogy írott szöveg. Tehát mondhatnám, hogy nem szükséges egy további osztályozás alkalmazása.

Mindazonáltal BANCZEROWSKI JANUSZ osztályozása nagyban árnyalja a referátumról alkotott képet, tehát érdemes elemeit megvizsgáljunk.

A referátum ennek megfelelően rögzített közlés, és ezen belül az írott közlések közé tartozik, szemben a felvett közlésekkel. Ez az osztályozás ráadásul kiegészíthető lenne a hordozó szempontjával. A referátum ugyanis – mint írott szöveg – megjelenhet papírhordozón és számítógépes (mágneses és optikai) hordozón.

A referátum az önállóan funkcionáló közlések sorába tartozik, hiszen az elsődleges szövegtől való tartalmi függőség ellenére önálló szöveg: külső formáját tekintve új szöveg az elsődleges dokumentumhoz képest.

A referátum egyaránt lehet egyszerű vagy összetett közlés. Szövege ugyanis lehet egy bekezdésnyi. Az elsődleges dokumentum legfontosabb tartalmát azonban gyakran több bekezdésnyi, tehát összetett közlés formájában reprezentáljuk a referátumkészítés során.

A tudományos szöveg inkább a stilizált közlések közé tartozik, a referátum pedig egy-egy adott tudományos szöveg legfontosabb tartalmát tükrözi, tehát stilizáltsága a tudományos szövegéhez közelít. A tartalom bizonyos, az elsődleges szövegben szereplő elemeit azonban el kell hagynunk a referátumban. Az elsődleges szövegben megengedhető redundancia ugyanis nem engedhető meg a referátumban. A referátum csak tartalmában függ az elsődleges szövegtől, és abban is csak szelektív módon.

A referátum az elsődlegesen írott és a másodlagosan írott közlések közé sorolható, hiszen az, amit elsődleges szövegnek neveztem és maga a referátum is egyaránt írott szöveg. Emellett a referátumok a valódi közlések közé tartoznak.

A kommunikatív kompetencia a következő komponensekből tevődik össze:

nyelvi kompetencia,
nyelvi pragmatikai kompetencia,
metanyelvi kompetencia,
metanyelvi pragmatikai kompetencia,
para- és extranyelvi kompetencia,
para- és extranyelvi pragmatikai kompetencia,
kulturkompetencia,
pragmatikai kulturkompetencia^{xvii}.

Ugyanakkor aligha lehet kétséges a BANCZEROWSKI JANUSZ által javasolt szaknyelvi kompetencia és a szaknyelvi pragmatikai kompetencia felvétele a referáló kompetenciáinak listájába, hiszen a referátumkészítés alapvetően szakszövegek tartalmának tükrözése.

A Cs. JÓNÁS ERZSÉBET által a referálás és fordítás érintkezési pontjai kapcsán felvetettek is figyelmeztetnek rá, hogy a referálást a nyelvi közvetítés egyik típusaként kezelhetjük. A közvetítés a referálás esetén azonban – ahogy erről már szó esett – nem ekvivalens, mint a fordítás esetében, hanem heterovalens. Ugyanakkor ez a heterovalencia nem önkényes, hanem szándékolt, tudatosan (előre) tervezett információvesztéget jelent. A heterovalencia ilyen módon nem az ekvivalencia tagadása, hanem ahhoz szorosan kapcsolódik.

Ahogy arra a bevezetőben utaltam, a referátum és az elsődleges szöveg tartalmi előképe egy és ugyanaz a valóság. A referátumnak az elsődleges szövegtől való ilyen értelmű függősége azonban nem zárja ki a tartalom kiválasztását, súlyozását és az azt követő kihagyásokat (illetve általánosabban fogalmazva átváltási műveleteknek tekinthető műveleteket), sőt a referátumban eltérő lehet az információk sorrendbe állítására, azaz a referátumban nem feltétlenül ugyanabban a sorrendben szerepelnek a tartalom bizonyos elemei, ahogyan azok az elsődleges szövegben előfordultak.

Cs. JÓNÁS ERZSÉBET hozzászólása egyértelművé tette számomra azt, hogy a referátumkészítés mint professzionális tevékenység jellemzésekor nemcsak a szerzővel szembeni (korábban már említett) követelményeket, illetőleg a címzettől elkülönülő megrendelő meglétének (korábban szintén említett, de talán kevésbé hangsúlyozott) tényét, hanem azt is említenünk kell, hogy a referátum címzettjei nem egyéni, címeztként a szakemberek egy csoportja lép fel, amelyről nemcsak hipotézisei vannak a referálónak, hanem annak jellemzőit is ismeri, illetve a referáló szolgálat előírásai azokat meghatározzák számára.

A referátumkészítés lényegi kérdése, hogy mi történik az értelmezést, átkódolást és szövegalkotást tartalmazó „fekete dobozban” (amire Cs. JÓNÁS ERZSÉBET is utal.). Erre számos modell született, továbbá említhetném a referálás általam megalkotott, integrált modelljét^{xviii}, amelyet itt hely hiányában nem tudok ismertetni.

LENGYEL ZSOLT a gépi referálásra irányuló kísérletekre hívja fel figyelmünket. Ezzel kapcsolatban el kell mondanunk, hogy az ezen a téren elért eredmények egyelőre még igen szerények. A viszonylag sikeres gépi megoldások sem képesek a humán referálással azonos eredményeket elérni. Úgy tűnik, hogy a referálás jelenleg nem (számító)gépesíthető teljes mértékben, csupán segíthető számítógépes eszközökkel. A jövőben szülehetnek megnyugtató és kielégítő eredmények, de ezekre várni kell, és addig is szükséges a nem gépi eszközökkel, intellektuális úton szellemi erőfeszítéssel történő referálás minél szélesebb körű feltárására és rendszerezett leírására.

A referátumkészítés elméletének fontos részét képezik azok az orosz és korábban orosz nyelven írt szovjet (főként) alkalmazott nyelvészeti munkák, amelyek a más (nyugati) országokban folyó kutatásokat kiegészítik, vagy azokkal párhuzamosságokat mutatnak. Nyilván a LENGYEL ZSOLT által vázolt helyzet is nagyban szerepet játszott abban, hogy legtöbbször egyik oldal sem vett tudomást a másutt folyt és publikált kutatások eredményeiről.

Ha figyelembe vesszük a szöveg reprodukciója és rekonstrukciója közötti különbségtétel, azt mondhatjuk, hogy a referálás során nyilvánvalóan látszik a rekonstrukció dominanciája, hiszen a referáló ismeretei alapján válogat az elsődleges szövegben közölt információkból.

Jegyzetek

- i GLÄSER: 1990. A referátumkészítésről részletesebben lásd KOLTAY: 1997.
- ii SZILÁGYI: 1980. tipológiája alapján.
- iii BAŃCZEROWSKI: 2000d.
- iv PFEIFFER-JÄGER: 1980.
- v KLAUDY: 1979.
- vi BAŃCZEROWSKI: 2000b.
- vii TOURY: 1980., KLAUDY: 1997.
- viii ALBERT: 2001.
- ix Vö. KADE: 1968.
- x REISS: 1971.
- xi PUSZTAI: 1999.
- xii TOLCSVAI NAGY: 1996.
- xiii Vö. GLATZ: 1999.
- xiv BALÁZS: 1998. 187.
- xv USSEL: 1988.
- xvi BAŃCZEROWSKI: 2000a.
- xvii BAŃCZEROWSKI: 2000c., KOLTAY: 2001a.
- xviii KOLTAY: 2001b.

Irodalomjegyzék

ALBERT SÁNDOR:

- 2001. A fordítás paradoxona. *Színes eszmék nem alszanak...*(Szerk. Andor, Szűcs, Terts). Lingua Franca Csoport, Pécs, 44 – 53.

BALÁZS GÉZA:

- 1998. *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón*. Budapest, A – Z Kiadó.

BAŃCZEROWSKI JANUSZ:

- 2000a. Metainformációs struktúrák a nyelvi szöveg síkján. In: Nyomárkay István (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest, ELTE, 132–143.
- 2000b. Néhány megjegyzés a nyelvi közlés elemzéséhez. In: Nyomárkay István (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest, ELTE, 195–216.
- 2000c. A kommunikációs kompetencia és összetevői. In: Nyomárkay István (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest, ELTE, 342–351.
- 2000d. A translátorika fogalmának meghatározásához. In: Nyomárkay István (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest, ELTE, 392–396.

GLATZ FERENC:

- 1999. *Magyar nyelv az informatika korában* (Szerk. Glatz Ferenc). Budapest, MTA.

GLÄSER, R.:

- 1990. *Fachtextsorten im Englischen*. Tübingen, Günter Narr.

KADE, O.:

- 1968. Kommunikationswissenschaftliche Probleme der Translation. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. *Fremdsprachen B. II*. Leipzig, 3–19.

KLAUDY KINGA:

- 1979. Fordítás és aktuális tagolás. *Magyar Nyelvőr*, 103. 4. 282–287.
- 1997. *Fordítás I*. Budapest, Scholastica.

KOLTAY TIBOR:

1997. Adalékok a referátumkészítés szövegtani megközelítéséhez. In: Békési Imre, Petőfi S. János, Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I.)*, Szeged, JGYTF Kiadó, 77–89.
- 2001a Adalékok nyelvi közvetítés szövegtani leírásához. In: Békési Imre, Petőfi S. János, Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 14*. Szeged, JGYF Kiadó, 19–27.
- 2001b. A referálás integrált modellje. *Könyvtári Figyelő*. 47. 1. 2001. 41–52.

PFEIFER-JÄGER, G.:

1986. Referat und Referieren. *Germanistische Linguistik*. No. 1/2. 1–180.

PUSZTAI FERENC:

1999. Magyarul és magyarán. *Magyar nyelv az informatika korában* (Szerk. Glatz Ferenc.) 91–98.

REISS, K.:

1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München, Max Hueber Verlag.

RUSSEL, P.:

1988. *How to write a précis*. University of Ottawa Press, Ottawa.

SZILÁGYI N. SÁNDOR:

1980. *Magyar nyelv*. Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica. Idézi Szikszainé Nagy Irma: 1999.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA:

1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest, Osiris.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR:

1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

TOURY, G.:

1980. *In Search of a Theory of Translation*. Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel-Aviv.